

8. Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління України / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 1997. – № 1 (2) – С. 5 – 10.

9. Трубников В. М. Уголовно-исполнительное право Украины / В. М. Трубников, В. П. Филонов, А. И. Фролов. – Донецк, 1999. – 639 с.

10. Яровий О. А. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.08 / О. А. Яровий ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – К., 2002. – 20 с.

11. Carney Louis. Corrections: Treatment and Philosophy / Louis Carney. – New Jersey : Prentice-Hall, Inc, 1980. – 352 p.

12. Colvin Mark. Penitentiaries, Reformatories, and Chain Gangs. Social Theory and the History of Punishment in Nineteenth-Century America / Colvin Mark. – Macmillan Press LTD, 1997. – 254 p.

13. Goffman Irving. On the Characteristics of Total Institutions: Staff-Inmate Relations, in Donald R. Cressey (ed.), The Prison: Studies in Institutional Organization and Change / Irving Goffman. – New York : Holt, Rinenart and Winston, Inc, 1961. – 392 p.

Дата надходження до редакції: 05.11.2015 р.

УДК 317. – 056.45

Вячеслав ДЕМЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філософії, економіки і
менеджменту освіти Рівненського ОШПО,
завідувач Рівненським регіональним центром
Інституту обдарованої дитини НАПН України

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЯК МЕТОД ДІАГНОСТИКИ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ

У пропонованій статті автор аналізує психолого-педагогічні особливості спостереження як методу пошуку, виявлення та діагностики дитячої обдарованості.

Ключові слова: професійна підготовка, обдарованість, спостереження, діагностика, дослідження, ефективність.

В предлагаемой статье автор анализирует психолого-педагогические особенности наблюдения как метода поиска, выявления и диагностики детской одаренности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, одаренность, наблюдение, диагностика, исследование, эффективность.

In this article the author reveals the psychological and pedagogical peculiarities of observation for children with the aim of finding and identifying their specific talents.

Key words: professional preparation, gift, readiness, observation, diagnostics, research, efficiency.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю радикальних змін, спрямованих на підвищення якості й конкурентоспроможності діяльності педагогічних кадрів, які повинні забезпечити сприятливі умови для всебічного розвитку творчих обдарувань дітей.

Головна мета Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки – забезпечення

особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання впродовж життя [5]. Порушена проблема є актуальною у зв'язку з відсутністю у більшості педагогічних працівників необхідних системних знань, умінь і навичок щодо діагностування дитячої обдарованості та недостатньою науково-теоретичною й методичною розробкою цього питання у педагогічній науці.

У зв'язку з цим важливо ліквідувати означену прогалину завдяки системі методичної роботи як у закладах післядипломної педагогічної освіти, так і в загальноосвітніх навчальних закладах у ході підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми. Першим етапом цієї роботи є теоретичне осмислення проблеми, вивчення особливостей і специфіки універсального методу діагностики – спостереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті представленого дослідження теоретичною основою організації діагностування обдарованості дітей є концепція творчої обдарованості О. М. Матюшкіна, концепція «вікового потенціалу» Н. С. Лейтеса, теорія розвитку творчого потенціалу В. А. Романця, трактування обдарованості як прояву творчого потенціалу людини Ю. Д. Бабаєвої, психодідактичний підхід до навчання і розвитку обдарованості дітей в умовах загальноосвітньої школи В. В. Клименка, теорія креативності Е. Торренса, триколова концепція обдарованості Дж. Рензулі, психосоціальна модель А. Танненбаума, триархічна теорія Р. Стернберга тощо.

Постановка проблеми. Аналіз діяльності педагогічних кадрів з обдарованими дітьми та її результативність свідчать, що означена діяльність була б значно ефективнішою, якби педагогічний загал володів методиками виявлення обдарованості, зокрема методом спостереження. Водночас аналіз змісту методичної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах та інститутах післядипломної освіти свідчить про те, що методикам пошуку і виявлення дитячої обдарованості приділяється досить мало уваги. Така ситуація пояснюється відсутністю системних досліджень з аналізованої теоретико-прикладної проблеми. У зв'язку з цим вирішенню цього питання присвячена означена стаття.

Метою дослідження є ознайомлення педагогів з особливостями організації та проведення спостереження як методу діагностики дитячої обдарованості.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, специфіка підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми насамперед полягає в аналізі специфічних якостей, якими володіють обдаровані діти: самостійність, оригінальність, допитливість, дивергентне мислення, багата уява, пам'ять, комплекс психічних особливостей (оригінальне світосприйняття, надмірна вразливість, емоційність, чутливість та ін.). Усі ці якості повинні віддзеркалюватися в особі педагога, котрий працює з такими дітьми. При цьому важливим є вміння вчителя діагностувати дитячу обдарованість – те, з чого все починається.

Найбільш популярним і найефективнішим методом діагностики дитячої обдарованості є спостереження – систематичне, цілеспрямоване, спеціально організоване сприйняття предметів і явищ об'єктивної діяльності, що є об'єктами дослідження. Розрізняють просте (звичайне) спостереження, коли події фіксуються ззовні, і співчасне (включене) спостереження, за якого дослідник адаптується в певному середовищі й аналізує події ніби зсередини.

Як метод наукового пізнання спостереження дозволяє отримувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень. Емпірична сукупність стає основою попередньої схематизації об'єктів реальності, роблячи їх вихідними об'єктами наукового дослідження [2].

Спостереження має ряд переваг у порівнянні з іншими соціологічними методами. Це – безпосередній зв'язок дослідника з об'єктом його вивчення, відсутність опосередкованих ланок, оперативність отримання інформації, можливість безпосередньо сприймати і фіксувати поведінку людей у конкретних умовах. Застосовуючи означений метод, події можна відслідковувати не ізольовано, а у взаємодії всіх учасників.

Проте спостереження характеризується і рядом недоліків, адже спостерігач вільно чи мимоволі впливає на досліджуваний процес, привносячи в нього те, що невластиве його природі. Оперативність при цьому стає локальністю, обмеженістю досліджуваної ситуації, нездатністю охопити сукупність усіх ознак розпізнаваного явища. Тобто досліджуваний метод є досить суб'єктивним, особистісні якості спостерігача у ході його застосування неминуче відображаються на результатах спостереження. У зв'язку з цим, по-перше, обов'язковою є перевірка іншими методами, а по-друге, до поведінки спостерігачів висуваються особливі вимоги [1].

Будь-яке психологічне дослідження передбачає

застосування методу спостереження, проте вкрай рідко справа обмежується використанням лише цього методу. Дослідження складних психічних явищ, як правило, вимагає від дослідника послідовного застосування комплексу методів пізнання, інструментами яких зазвичай є анкетування, тестування, аналіз творчих робіт, успішності, окремих життєвих ситуацій тощо.

У сучасній психології спостереження класифікуються:

- залежно від ступеня залучення спостерігача в досліджуване середовище (включене і стороннє);
- за характером взаємодії з об'єктом (приховане і відкрите);
- залежно від об'єкта спостережень (зовнішнє, інтроспекція);
- залежно від тривалості (одноразове, одиничне, періодичне, лонгітюдне (*від англ.* – «*догома*»), що характеризується сталістю контакту дослідника й об'єкта впродовж тривалого часу);
- за характером сприйняття спостереження (суцільне, вибіркоче);
- за характером реєстрації даних спостереження (констатуюче, оцінююче).

У науковому спостереженні традиційно виділяють такі етапи:

1. Визначення мети спостереження.
2. Вибір об'єкта дослідження.
3. Уточнення предмета дослідження.
4. Планування ситуації спостереження.
5. Підбір способу спостереження.
6. Прогнозування результатів спостереження.
7. Коригування програми означеного методу.
8. Етап проведення спостереження.
9. Обробка й інтерпретація отриманої інформації [1].

У контексті дослідження означеної проблеми важливим є розуміння того, які якості дитини характеризують її як обдаровану. Адже інтелектуально-творчий потенціал особистості, тобто обдарованість, не може бути зведена лише до однієї характеристики, як це було прийнято раніше («високий коефіцієнт інтелекту», «високий рівень креативності» тощо). Це – глибинні особистісні характеристики, які О. Савенков [9] об'єднує у три групи, а саме:

I. Інтегративні особистісні характеристики:

1. Допитливість.
2. Надчутливість до проблем.
3. Прогнозування.
4. Словниковий запас.
5. Здатність до оцінки – результат критичного мислення.

II. Характеристики сфери розумового розвитку:

1. Оригінальність мислення – здатність висувати нові, несподівані ідеї;
2. Гнучкість мислення – здатність швидко і легко переходити від явищ одного класу до іншого.
3. Продуктивність або швидкість мислення – здатність генерувати велику кількість ідей.
4. Здатність до аналізу і синтезу.
5. Класифікація та категоризація.
6. Висока концентрація уваги.

Виявлення й оцінювання представлених параметрів – справа досить складна й вимагає спеціальних поглиблених спостережень. Водночас ці

показники характеризують глибинні, а тому досить важливі сторони розвитку розумового потенціалу дитини – її обдарованість.

III. Характеристики сфери особистісного розвитку:

1. Захоплення задачею.
2. Перфекціонізм.
3. Нонконформізм.
4. Лідерство.
5. Змагальність.
6. Пам'ять.
7. Наявність безлічі інтересів, гумор.

Отже, система психічних характеристик є основою особистісного потенціалу дитини, її обдарованості. З метою виявлення рівня розвитку цього потенціалу важливо:

- а) оцінити рівень розвитку кожної характеристики;
- б) зіставити рівні розвитку між собою та з еталоном.

Характеристики потенціалу дитини О. І. Савенков пропонує оцінювати за п'ятибальною шкалою [6]:

5 – оцінювана якість особистості розвинута добре, чітко виражена, досить часто виявляється в різних видах діяльності та поведінки;

4 – властивість виражена помітно, але виявляється епізодично, протилежна їй властивість виявляється досить рідко;

3 – оцінювана і протилежна якості особистості виражені нечітко, у проявах зустрічаються нечасто;

2 – більш яскраво виражена і частіше виявляється якість особистості, протилежна оцінюваній;

1 – чітко виражена і досить часто виявляється властивість особистості, протилежна оцінюваній, вона фіксується у поведінці та в усіх видах діяльності;

0 – відомостей для оцінки означеної якості немає.

УДК 371.212.3:37.091.212.2

Оцінювання вимагає спостережень за дитиною, проведення з нею бесід, вивчення результатів її діяльності, аналізу особливостей спілкування з дорослими та однолітками.

Висновки. Отже, спостереження як метод дослідження і діагностики обдарованості є досить складним і результативним. Оволодіння ним можливе завдяки організації спеціальної підготовки педагогів засобами методичної роботи, теоретичний аналіз якої частково представлений у цій статті.

Перспективами подальших розвідок в означеному напрямку вбачаємо визначення механізмів здійснення спостереження та особливостей опрацювання отриманих результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Басов М. Я. Методика психологического наблюдения за детьми : избранные психологические произведения / М. Я. Басов. – М., 1975. – 73 с.
2. Волощук І. С. Основи наукових досліджень педагога : експериментальне видання / І. С. Волощук. – К., 2006. – С. 70.
3. Демченко В. В. Модель професійної компетенції педагогічного працівника, що працює з обдарованими школярами / В. В. Демченко. – Рівне : РОППО, 2004. – 7 с.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Управління освітою. – 2013. – № 4. – С. 27.
5. Онацький В. Спостереження як метод діагностики обдарованості / В. Онацький // Обдарована дитина. – 2006. – № 5. – С. 22 – 30.
6. Савенков А. И. Детская одаренность: развитие средствами искусства / А. И. Савенков. – М., 1999. – 220 с.

Дата надходження до редакції: 17.12.2015 р.

Ольга САПРИКІНА,
старший викладач кафедри методики
змісту освіти Рівненського ОШПО,
магістр педагогіки вищої школи

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У статті представлений ретроспективний аналіз проблеми навчання та розвитку обдарованих дітей; охарактеризовано сучасний стан розуміння поняття обдарованості як наукової категорії.

Ключові слова: обдарованість, талант, розвиток, навчання.

В статті представлений ретроспективний аналіз проблеми обучения и развития одаренных детей; охарактеризовано современное состояние понимания понятия «одаренности как научной категории».

Ключевые слова: одаренность, талант, развитие, обучение.

This article presents a retrospective analysis of a problem training and development talented (gifted) children; describes a modern state of understanding of the concept of "talent" as a scientific category.

Key words: gift, talent, development, training.

Постановка проблеми. Раннє виявлення, навчання й виховання обдарованих дітей є одним із визначальних напрямів удосконалення системи